

№ 35 (2024) С. 214–220
National Academy of Fine Arts and Architecture
Collection of Scholarly Works
«Ukrainian Academy of Art»
ISSN 2411–3035
Website: <http://naoma-science.kiev.ua>

УДК 73.071.1(494)«20»
ORCID ID: 0000-0003-1852-186X
ORCID ID : 0009-0000-4633-9382
DOI <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2024-35-23>

Наталія Ревенок

кандидатка мистецтвознавства (PhD),
старша викладачка кафедри техніки та
реставрації творів мистецтва
Національна академія образотворчого
мистецтва і архітектури
renata_ishtar@ukr.net

Данііл Фрончко

аспірант кафедри скульптури
Національна академія образотворчого
мистецтва і архітектури
danielfronchko@gmail.com

ПОРТРЕТ У ТВОРЧОСТІ АЛЬБЕРТО ДЖАКОМЕТТІ. РИСУНОК І СКУЛЬПТУРА

Анотація. Метою даної статті є аналіз творчих робіт скульптора Альберто Джакометті, розгляд його портретних малюнків та скульптур через порівняння їх між собою, а також дослідження художньо-образної мови, особливостей графічної та пластичної майстерності митця. **Методи дослідження.** В основу дослідження покладено методи художньо-стилістичного і порівняльного аналізів творів мистецтва, які дали змогу виявити загальне й особисте у роботах А. Джакометті та визначити його місце у розвитку європейського мистецтва ХХ століття. Конкретно-історичний метод сприяв дослідженню особливостей художньої та мистецької спадщини А. Джакометті, що необхідно для розуміння його творчості. **Результати.** Творчі методи Альберто Джакометті, охарактеризовані в його рисунках і скульптурі, засвідчили, з одного боку – вплив різних мистецьких течій в роботах автора, з іншого – дію соціального та культурного середовища на митця, що позначилось на вираженні його ідей у пластичних та графічних творах. Проаналізовані методи ведення роботи над рисунком та скульптурою А. Джакометті дали змогу простежити індивідуальні художні погляди скульптора та його філософські концепції у пошуках композиційних вирішень графічними й пластичними засобами та їхнім поєднанням. **Висновки.** Європейська культурна традиція сформувала ціннісну систему, орієнтовану на індивідуальність та розглядала людину як центральну фігуру всесвіту. Це призвело до того, що вже наприкінці ХІХ століття мистецтво почало уникати будь-якої нормативності та однаковості, оскільки нормативність суперечила інтересам самоствердження особистості та її індивідуального буття, що дало потужний поштовх для розвитку різних напрямів у мистецтві. Тобто, відхилення від норм розглядалось як ціннісний орієнтир, що доповнювався різноманітністю форм, а це вплинуло на зміну вираження пластичних образів – від гранично витончених до максимально простих. Отже, свідоме деформування створених пластичних образів у творчості А. Джакометті – надмірно звужені та подовжені, з різко зміненими пропорціями у просторі, відчужені від форм людського тіла – уможливило нові пошуки гармонійної єдності, нове бачення його скульптурної пластики. Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали та висновки можуть бути використані в освітньому процесі під час складання курсів лекцій з історії й теорії європейського образотворчого мистецтва ХХ століття, а також у процесі підготовки навчальних курсів та семінарів

з історії мистецтва. Опрацьована інформація доповнює та розширює існуюче уявлення про процеси становлення скульптури середини ХХ століття на прикладі творчої спадщини скульптора А. Джакометті, що є частиною світової культури.

Ключові слова: скульптор А. Джакометті, портрет, рисунок, скульптура, пластика, об'єм, форма, фактура.

Natalia Revenok

*PhD in Art Studies,
Senior Lecturer of the Department of Techniques
and Restoration of Works of Art
National Academy of Fine Arts and Architecture
renata_ishtar@ukr.net*

Daniil Fronchko

*PhD Student of the Department of Sculpture
National Academy of Fine Arts and Architecture
danielfronchko@gmail.com*

PORTRAIT IN ALBERTO GIACOMETTI'S ART WORKS. DRAWING AND SCULPTURE

Abstract. *The purpose of this article is the analysis of the art works of the sculptor Alberto Giacometti, the examination of his portrait drawings and sculptures by comparing them with each other, as well as the study of the figurative language, the features of the artist's graphic and plastic skills. Research methods. The research is based on the methods of artistic, stylistic and comparative analysis of works of art, which made it possible to reveal the general and personal in the works of A. Giacometti and determine his place in the development of European art of the 20th century. The historical method contributed to the study of the features of the art heritage of A. Giacometti, which is necessary for understanding his work. The results. Alberto Giacometti's art methods, characterized in his drawings and sculptures, testified, on the one hand, to the influence of various artistic currents in the author's works, and on the other, to the effect of the social and cultural environment on the artist, which affected the expression of his ideas in plastic and graphic works. The analyzed methods of working on the drawing and sculpture of A. Giacometti made it possible to trace the individual artistic views of the sculptor and his philosophical concepts in the search for compositional solutions with graphic and plastic means and their combination. Conclusions. The European cultural tradition formed a value system focused on individuality and considered man as the central figure of the universe. This led to the fact that already at the end of the 19th century art began to avoid any normativity and uniformity, because it contradicted the interests of the self-affirmation of the individual and his individual existence, which gave a powerful impetus to the development of various directions in art. That is, the deviation from the norms was considered as a valuable reference point, which was complemented by a variety of forms, and this influenced the change in the expression of plastic images from the most sophisticated to the most simple. Therefore, the conscious deformation of the created plastic images in the work of A. Giacometti, excessively narrowed and elongated, with sharply changed proportions in space, alienated from the forms of the human body, enabled a new search for harmonious unity, a new vision of his sculptural plasticity.*

The theoretical significance of the research is that the materials and conclusions can be used in the educational process during the preparation of lecture courses on the history and theory of European fine art of the 20th century, as well as in the process of preparing educational courses and seminars on the history of art. The processed information complements and expands the existing understanding of the processes of formation of sculpture in the middle of the 20th century on the example of the art heritage of the sculptor A. Giacometti, as a part of world culture.

Key words: *sculptor A. Giacometti, portrait, drawing, sculpture, plasticity, volume, form, texture.*

Постановка проблеми. Творчість А. Джакометті невід'ємно пов'язана з періодом, в якому працював і жив художник. Зародження таких мистецьких течій та філософських поглядів, як модернізм, пізніше сюрреалізм, безумовно не могли не вплинути на уявлення художника, особливо на його індивідуальність

у мистецькому середовищі, з якого і починається відлік нової сучасної скульптурної пластики, доби модернізму. Але основний погляд в цьому аспекті слід спрямувати на засоби ведення роботи художника з природою, фігурою та в медіарисункові. Як митець він поєднував свої пошуки в рисунках та втілював їх в об'ємі,

дотримуючись основних естетичних, філософських та художніх практик, що стали єдиною концепцією всього творчого шляху.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Джерельною базою дослідження є архівні матеріали, зокрема статті, каталоги для виставок, репродукції, безліч архівних матеріалів та художній фільм. Суттєвий внесок у дослідження художньої мови скульптора зазначено у статті Кейсі Девіса «Альберто Джакометті. Лінія крізь життя», де на основі його творчого доробку й архівних даних, було проаналізовано основні художньо-стилістичні риси митця [1]. У статті Енн Кунео «Альберто Джакометті — швейцарець як ніхто інший» доволі біографічно проаналізовано художнє світосприйняття скульптора, від його перших спроб осмислення мистецтва до становлення основних індивідуальних принципів роботи з натурою [2]. Додані важливі коментарі щодо розвитку митця у портретному жанрі. Важливою частиною джерельної бази для написання нашого дослідження став документальний фільм «Альберто Джакометті: Людина серед людей» (1963) режисера Жана-Марі Дро, знятий за життя скульптора, де сам Джакометті дає чіткі коментарі свого філософського бачення світу, ставлення до скульптури, розуміння ним завдань формотворення [3].

Мета статті. Виявити й проаналізувати художню мову скульптора А. Джакометті в контексті його роботи у жанрі портрета на прикладі начерків, рисунків, скульптур та їхнього порівняння між собою. Обґрунтувати основні особливості графічного і пластичного спадку художника. Встановити художні домінанти та принципи формотворень пластичних виразних образів митця.

Виклад основного матеріалу. Альберто Джакометті (1901–1966) — швейцарський скульптор, художник, гравер. Починаючи з 1922 року він жив і працював здебільшого в Парижі, але регулярно відвідував своє рідне місто Боргоново, щоб побачитися з сім'єю і творчо попрацювати [4].

Перші кроки на творчому шляху відомий художник робить у 1922 році, коли починає навчання в Академії Гранд-Шом'єр (Париж) у видатного французького скульптора Еміля Бурделя. Неможливо оминати той факт, що на молодого митця творчість Бурделя вплинула досить сильно, але він не став повторювати у своїх роботах манеру вчителя. В цей період у рисунках та скульптурі Джакометті простежується не стільки захоплення досвідом

великого майстра, скільки осмислений та аналітичний підхід до роботи з моделлю.

Окремо слід зазначити, що навчання в Академії за чіткою програмою давало змогу усім учням вдосконалити свої практичні навички, але не вирішувало основної проблеми — появи нових поглядів на мистецтво загалом та їхнє втілення в матеріалі. Оскільки Париж того часу був Меккою для митців різних сфер, де виникали новітні художні напрямки, зароджувались та втрачали свою популярність так швидко, що процес поглинання молодими художниками будь-якої з течій не міг оминати і Джакометті. Пізніше сам митець зауважить, що примкнув до сюрреалістів тоді, коли популярність до жанру як такого майже згасла. Творчий спадок у рисунках та скульптурі того періоду відрізняється від практики художника у майбутньому. Саме тоді, для молодого скульптора відкрився світ феномену архаїчної, давньої традиційної народної скульптури, зокрема, племен африканського континенту та Океанії. Звісно, що на цьому зацікавленість молодого Джакометті не обмежувалась. Так, у рисунках того часу можна простежити й аналітичні малюнки, зроблені зі скульптур доби Месопотамії та Єгипту з колекції музею Лувра, який відвідував митець. Найбільше вражає здатність художника побачити та виразити конструктивно, чітко, наче займаючись різьбленням на папері, усю багатогранну скульптурну форму обраних експонатів. «Копіювання — найкращий спосіб для мене усвідомити те, що я бачу», — сказав він якось, а потім протягом усього життя повертався до копіювання робіт великих майстрів [5].

Вже на початку творчого шляху, художник виявив своє особисте бачення природи, форм та об'єму саме в рисунку різними графічними матеріалами. «Що треба сказати, і в що я вірю, так це те, що чи то скульптура, чи живопис, єдине, що має значення — це рисунок» — зауважив А. Джакометті [5]. Тим самим митець протиставляє знерухомленість важких скульптурних творів експресивній роботі олівця на папері. Насамкінець, кожен художник прагне закінчити твір і зафіксувати об'єкт у певному форматі.

Вирішення цієї проблеми пізніше і стане основним лейтмотивом творчості митця.

У вічному пошуку сенсу мистецтва під час однієї з зустрічей у 1960-х роках з молодим американським письменником Джеймсом Лордом, портрет якого якраз скульптор і починає розробляти, Джакометті зізнається: «Ніколи взагалі неможливо щось закінчити» [6]. Саме тому,

проблема об'єктивного окреслення зображуваного об'єкта з'являється у скульптора не одразу. Змалку Альберто любив малювати. «Досить швидко я почав малювати з натури, і в мене склалося враження, що я настільки контролюю ситуацію, що можу робити все, що захочу» [7], – згадував він пізніше. «У 10 років я справді був досить претензійним. Я захоплювався собою. У мене склалося враження, що я можу намалювати що завгодно. Це був рай, і це тривало до 18 чи 19 років» [7]. Справді, якщо взяти один з перших його рисунків, наприклад, «Портрет матері» (іл. 1), виконаний олівцем, то бачимо, що у юного митця не було проблем з відображенням натури в її об'єктивній реальності. Відчувається характерне реалістичне зображення людини, з усіма властивими їй рисами, що бездоганно зумів уловити художник, малюючи портрет.

Натомість скульптурний портрет матері дещо відрізняється засобами вираження, він цілісніший та позбавлений дрібних деталей (іл. 2); ймовірна дата виконання цієї роботи – 1917–1926 роки. Перед нами скульптурний портрет у дусі реалізму. Досить швидко неодноразові успішні досягнення мети під час створення характерних портретів близьких людей спонукали Джакометті вдаватися до нових пошуків вираження форми в об'ємі та площині.

Все змінило знайомство юного скульптора з представниками сюрреалізму та вступ до їхніх лав у 1931 році. Але, протримавшись майже 5 років, Джакометті розриває з ними будь-які зв'язки. Причиною стало бажання митця найняти собі натуру для створення скульптури «Руки, що тримають порожнечу» (Уявний об'єкт) 1934 року, після закінчення якої у нього трапився злам у мисленні та підході до роботи. Як зазначається у біографічній статті Ш. Вульф про те, що Джакометті став одержимий спробою зобразити голову, яку він вважав об'єктом невідомим і безрозмірним, але такий інтерес був зустрінутий зневагою з боку А. Бретона, засновника та ідеолога руху сюрреалістів, який сказав художникові: «Усі знають, як виглядає голова!». Після цього інциденту з натурою скульптор виконав у 1934 році замовлення, після якого прихильники сюрреалізму виключили молодого митця з групи [8].

Іл. 1. А. Джакометті. Портрет матері. Гіпс. 30 см. 1927. [12]

Іл. 2. А. Джакометті. Портрет матері. Папір, олівець. 20×30 см. 1915. [13]

обличчя, його пропорцій та зображення в анфас та профіль. Це чітко бачимо в рисункові «Голова Рити» (іл. 3). Художник завжди зазначав про неможливість зобразити голову цілком натуралістично. «Я дивлюся лише на зовнішнє, але, щоб заволодіти зовнішнім, треба зрозуміти всю конструкцію, структуру. Я не можу малювати ваші очі, ваш рот і обличчя, які вражають мене в дійсності. Я не можу розташувати їх, намалювати їх, не знаючи як впоратися зі структурою всього черепа. Потрібно

Лл. 3. А. Джакометті. Голова Ріти.
Гіпс. 10 см. 1936. [14]

Лл. 4. А. Джакометті. Голова Ріти.
Папір, олівець. 10×15 см. 1936. [15]

майже вгадати структуру черепа на поверхні. Щоб побачити череп. Поміж іншого, це те, що ми бачимо» [9]. У скульптурному портреті «Голова Ріти» (іл. 4) вже зникають будь-які ознаки бажання зафіксувати деталі. Загальним залишається вирішення характерного силуету, особливо це прочитується з профілю. Сам художник говорив про себе, що він погано відчуває об'єм. Йому важко запам'ятати, побачити людину одразу з усіх боків. Коли він дивиться на модель у профіль, то вже забуває як виглядає вона в анфас, а коли навпаки, то не може уявити собі потилицю. Тому, повертаючись до рисунка «Голова Ріти», бачимо, що скульптор зображує голову з двох ракурсів, аби помітити різницю між двома поглядами на той самий об'єкт. Унікаючи вирішення в рисунку розбору форм та тонувань, Джакометті як і в скульптурі вдається до конструктивного лінійного пошуку. Більш конкретно, аніж у скульптурі в рисункові Джакометті виділяє повороти форми голови. Кожне ребро повороту видиме, кожен рух олівця немовби наздоганяє порух очей, що досліджують об'єкт, залишаючи на папері ледь видимі штрихи. Портрет виступає тепер не чуттєвим зображенням з деталями обличчя, а є спробою передати реальну дійсність зображуваного без будь-яких емоцій. Багатогранні злами форми дають розуміння поглибленого пошуку зображення портрета за допомогою об'єму. Характерним для скульптур Джакометті 1930–1940-х років є також підхід до роботи, який він обирає. Саме тоді раціональнішими стають щоденні

сеанси з однією і тією ж моделлю, експерименти з співвідношення розміру людини до навколишнього простору. Митець шукає спосіб зобразити модель такою, якою вона є. На думку самого художника, його нездатність об'єктивно зобразити будь-що призводить до постійного повернення до початку. Пізніше про свій юнацький досвід Джакометті згадував так: «Одного разу в майстерні мого батька, коли мені було вісімнадцять чи дев'ятнадцять років, я малював груші, які лежали на столі — на нормальній для натюрморту відстані. Але вони ставали все меншими і меншими. Я робив це кілька разів, і в підсумку вони були однакового розміру. Це дратувало мого батька, який казав: «Малюй їх такими, якими ти їх бачиш. І він виправляв їх до їхнього реального розміру. Я спробував намалювати їх такими, але не міг не стерти, тож я стер, і через півгодини мої груші були точнісінько такого ж розміру, до міліметра, як і перші» [10]. Саме спосіб бачення, глибинне дослідження форми, а не стилізація чи, як прийнято говорити в художніх колах, «свій стиль» був цікавий художникові. Спосіб аналітично зафіксувати на папері об'єктивну реальність у повному розумінні цього слова. Тому в нього так часто і багато з'являється повернення до зображення однієї і тієї ж натури. Джакометті не задовольняється одним варіантом. До кінця життя він не переставав малювати, намагаючись, за його словами, безрезультатно зафіксувати реальність. Побачити її такою, якою вона є. «Будь-то рисунок чи скульптура, це завжди

спроба закінчити робити те, чим займаєшся, зафіксувати модель так, як її бачиш» [11].

Головні висновки і перспективи використання результатів дослідження. Загальна характеристика творчості А. Джакометті та його підходів до зображення натури продемонструвала вплив різноманітних мистецьких течій, соціального та культурного середовища на митця, зміни в підході до пластичних та графічних інструментів пошуку стилістичної мови скульптора. Невід'ємною частиною творчих пошуків і художнього бачення є філософські концепції та індивідуальний художній погляд

А. Джакометті. Проаналізовані методи роботи над рисунком та скульптурою й основні творчі інтенції скульптора дали змогу приділити увагу саме пошуку комбінованих як графічних, так і пластичних засобів художника.

Дослідження може слугувати теоретичним підґрунтям для художників, які опановують нові методи художньо-стилістичних засобів вираження, особливо графічних і пластичних творів під однією філософсько-художньою концепцією. А також для студентів творчих спеціальностей у процесі мистецької діяльності.

Список використаних джерел

1. Cassie Davies. Alberto Giacometti: A Line Through Time. Studio International. URL: <https://www.studiointernational.com/alberto-giacometti-a-line-through-time-review-vancouver-art-gallery-canada> Дата публікації: 06.06.2019 (дата звернення: 26.05.2023).
2. Anne Cuneo. Alberto Giacometti – un Suisse pas comme les autres. Cuk.ch. URL: <http://www.cuk.ch/articles/3095/>. Дата публікації: 12.07.2006 (дата звернення: 13.08.2023)
3. Jean-Marie Drot. Alberto Giacometti: Un homme parmi les hommes. YouTube URL: https://www.youtube.com/watch?v=81783TgDInY&p_channel=Pavel. (дата звернення: 20.10.2023).
4. Alberto Giacometti. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Alberto_Giacometti (дата звернення: 21.10.2023).
5. Alix Finkelstein. Alberto Giacometti: Drawings. The Brooklyn Rail. URL: <https://brooklynrail.org/2009/06/artseen/alberto-giacometti-drawings>. Дата публікації: 27.06.2009 (дата звернення: 29.10.2023).
6. Colm Toibin Alberto Giacometti Breathing Life into Bronze. Tate. URL: <https://www.tate.org.uk/tate-etc/issue-40-summer-2017/alberto-giacometti-colt-toibin>. Дата публікації: 05.06.2017 (дата звернення: 16.10.2023)
7. Jean-Marie Drot. Alberto Giacometti: Un homme parmi les hommes. YouTube URL: https://www.youtube.com/watch?v=81783TgDInY&p_channel=Pavel. (дата звернення: 20.10.2023).
8. Anne Cuneo. Alberto Giacometti – un Suisse pas comme les autres. Cuk.ch. URL: <http://www.cuk.ch/articles/3095/>. Дата публікації: 12.07.2006 (дата звернення: 13.08.2023).
9. Jean-Marie Drot. Alberto Giacometti: Un homme parmi les hommes : відео // YouTube. DAILYMOTION URL: https://www.youtube.com/watch?v=81783TgDInY&p_channel=Pavel. Дата публікації: 12.04.2012 (дата звернення: 20.10.2023).
10. Reinhold D. Hohl. Alberto Giacometti: Swiss sculptor and painter. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Alberto-Giacometti> (дата звернення: 20.10.2023).
11. Mathilde Lecuyer. Giacometti and drawings. *Fondation Giacometti*. URL: <https://www.fondation-giacometti.fr/en/article/281/giacometti-and-drawings> (дата звернення: 26.05.2023).
12. Head Large Head of the Artist's Mother. URL: <https://www.fondation-giacometti.fr/en/database/163563/head-large-head-of-the-artists-mother> (дата звернення: 26.05.2023).
13. Portrait of the Mother. URL: <https://www.fondation-giacometti.fr/en/database/162337/portrait-of-the-mother> дата звернення: 26.05.2023).
14. Head of a Woman [Rita]. URL: <https://www.fondation-giacometti.fr/en/database/177429/head-of-a-woman-rita> (дата звернення: 26.05.2023).
15. Head of Rita from the front and in profile. URL: <https://www.fondation-giacometti.fr/en/database/168530/head-of-rita-from-the-front-and-in-profile> (дата звернення: 26.05.2023).

References

1. Cassie Davies. Alberto Giacometti: A Line Through Time. Studio International. URL: <https://www.studiointernational.com/alberto-giacometti-a-line-through-time-review-vancouver-art-gallery-canada> [in English].
2. Anne Cuneo. Alberto Giacometti – un Suisse pas comme les autres. Cuk.ch. URL: <http://www.cuk.ch/articles/3095/> [in English].
3. Jean-Marie Drot. Alberto Giacometti: Un homme parmi les hommes. YouTube URL: https://www.youtube.com/watch?v=81783TgDInY&p_channel=Pavel [in English].
4. Alberto Giacometti. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Alberto_Giacometti [in English].
5. Alix Finkelstein. Alberto Giacometti: Drawings. The Brooklyn Rail. URL: <https://brooklynrail.org/2009/06/artseen/alberto-giacometti-drawings> [in English].

6. Colm Toibin Alberto Giacometti Breathing Life into Bronze. Tate. URL: <https://www.tate.org.uk/tate-etc/issue-40-summer-2017/alberto-giacometti-colt-toibin> [in English].
7. Jean-Marie Drot. Alberto Giacometti: Un homme parmi les hommes. YouTube URL: https://www.youtube.com/watch?v=81783TgDInY&p_channel=Pavel [in English].
8. Anne Cuneo. Alberto Giacometti – un Suisse pas comme les autres. Cuk.ch. URL: <http://www.cuk.ch/articles/3095/> [in English].
9. DAILYMOTION (2012, Kvitén 12). *Jean-Marie Drot. Alberto Giacometti: Un homme parmi les hommes* [Video]. You Tube. https://www.youtube.com/watch?v=81783TgDInY&p_channel=Pavel [in English].
10. Reinhold D. Hohl. (n.d.). Alberto Giacometti: Swiss sculptor and painter. *Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Alberto-Giacometti> [in English].
11. Mathilde Lecuyer. (n.d.). Giacometti and drawings. *Fondation Giacometti*. URL: <https://www.fondation-giacometti.fr/en/article/281/giacometti-and-drawings> [in English].
12. Head Large Head of the Artist's Mother. URL: <https://www.fondation-giacometti.fr/en/database/163563/head-large-head-of-the-artists-mother> [in English].
13. Portrait of the Mother. URL: <https://www.fondation-giacometti.fr/en/database/162337/portrait-of-the-mother> [in English].
14. Head of a Woman [Rita]. URL: <https://www.fondation-giacometti.fr/en/database/177429/head-of-a-woman-rita> [in English].
15. Head of Rita from the front and in profile. URL: <https://www.fondation-giacometti.fr/en/database/168530/head-of-rita-from-the-front-and-in-profile> [in English].

Подано до редакції 22.01.2024